

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חקת, תשע"א
מספר 921מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על חטאם של משה ואהרן

רבים המפרשים שניסו למצוא מה חטאו של משה; על מה בדיוק נענש באי היכנסו לארץ. כל מפרש הביא את המפרשים שהיו לפניו, דחה אותם ומצא חטא אחר למשה. למשל, בעל "אור החיים"¹ בפירושו לפרשתנו (כ:ח) מסכם יפה את העניין:

פרשה זו רבו עליה כל מפרשי התורה... נקדים להבין מה היתה שגגתו של משה בענין זה אשר היה סיבה לגזירתו. וראיתי שנאמרו י' דרכים בענין מפרשי התורה והנה הנה בקצרה.

בעל "אור החיים" מונה אותם זה אחר זה (ראו שם), אך דוחה את כל הפירושים שקדמו לו וכותב:

הנה כל העשרה דרכים אינם מוציאים אותנו ידי חובת האמת. וצא ולמד מה שטען רמב"ן על ג' מהם ודחאם, ומה שטען ראב"ע על ג' אחרים ודחאם. ואני טוען על השאר.

ולא נחה דעתו עד שדחה בקיצוניות יתר את דעתו של ר' אליעזר אשכנזי, בעל "מעשי ה'": "ודרכו של בעל 'מעשי ה' עלה כולו קמשונים ואין בו לא מלח ולא תבלין, וקלני מזרועי לטרוח לדחות הדברים הדחויים, במחילה בכבודו". גם "אור החיים", כמו שאר המפרשים, מחפש את חטאו של משה ומוצא לא רק חטא אחד אלא ארבעה חטאים בעניין 'מי מריבה', אך נראה לי שדבריו אינם מתיישבים עם פשוטו של מקרא. חז"ל אמרו בירושלמי (עירובין פ"י ה"ה): "דאמר ר' יוחנן: כל מילה דלא מחוורא מסמיכין ליה מן אתרין סגין". ברוח זו נאמר גם כאן: כל דבר שאינו ברור מביאים לו פירושים רבים, וכל פרשן דוחה את פירושו חברו, ואנו עומדים תמיהים ומתקשים להבין את כוונת הכתוב. לא הייתי מנסה להכניס גם את ראשי בין "הרים" אלו, אלמלא הטרידו אותי כמה שאלות, מלבד השאלה מה היה חטאו של משה, שהיא שאלה נכבדה כשלעצמה:

א. אם משה חטא בהכאה על הסלע כפי שאומר רש"י, אהרון מה חטא? מדוע נענש גם הוא באותו עונש כמו משה, הרי לא היכה בסלע? והכתוב אומר: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (כ:יב).

ב. האם משה היכה בסלע מחוסר אמונה? אולי היכה בו מתוך כעס או שכחה? כיצד מאשים הקב"ה הן את משה והן את אהרון בחוסר אמונה?!

ג. מה הקשר בין העונש שקיבלו משה ואהרון ובין החטא? אם החטא היה, כפי שפירש רש"י, שהיכו על הסלע במקום לדבר אליו, היו צריכים להיענש מעין החטא – במכות. מדוע היה עונשם שלא להכניס את העם לארץ וגם לא להיכנס לארץ בעצמם, אף לא כמנהיגים, כפי שמבקש משה: "אעפ"ך נא ואראך את הארץ הטובה" (דב' ג:כה) – גם ללא הנהגה?!

ד. מדוע לא סלח הקב"ה למשה על חטא זה למרות "וַאֲתַחַן אֶל-ה'" (דב' ג:כג)? תפילת משה תמיד הואילה, וכאן אף שמשה ביקש רק "אעפ"ך-נא ואראך את-הארץ הטובה אשר בעבר הירדן" (כה), כלומר לא להיות המנהיג אלא רק לעבור ולראות את הארץ, הקב"ה לא סלח. הלוא הקב"ה מחכה לתשובת החוטאים, שכן הוא "מלך מוחל וסולח". אצל דוד המלך, כשאמר לנתן הנביא "חטאתי לה'" (שמו"ב יב:יג) ענה לו הנביא: "גם-ה' העביר חטאתך". ואילו אצל משה: "וַיַּעַבְרָה ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי... לֹא תַעֲבֹר אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. וְצֹו אֶת-יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקוּהוּ וְאִמְצוּהוּ כִּי-הוּא יַעֲבֹר לְפָנַי הַעַם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת-הָאָרֶץ" (דב' ג:כז-כח)?!

¹ רבי חיים בן עטר, מרוקן 1696 – 1743. פירושו "אור החיים" נמצא במהדורות שונות של מקראות גדולות.

ה. "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַן כֹּחַם": מה פירוש "לְמַעַן כֹּחַם"? כיצד זה כעסו של ה' על משה ועונשו היו "לְמַעַן כֹּחַם" – לטובתכם? איזו טובה לישראל יש כאן?

נראה שאם נעיין היטב בכתובים נמצא שמשה אולי כלל לא חטא באותם חטאים הנזכרים בפירושים השונים,² וה' כעס עליו ולא אפשר לו להכניס את העם לארץ מסיבה אחרת. בפרשתנו מסופר:

וְלֹא-הָיָה מַיִם לַעֲדָה וַיִּקְהָלוּ עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן. וַיִּרְבּוּ הָעָם עִם-מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גִוַעַנּוּ... וְלָמָּה הִבֵּאתֶם אֶת-קִהְלֵי ה' אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת... וְלָמָּה הֶעֱלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם... וַיִּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקִּהְלֵי אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם... וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה... קַח אֶת-הַמַּטֵּה... וְדַבַּרְתָּם אֶל-הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִימֵיו... וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-הַמַּטֵּה... וַיִּקְהָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת-הַקִּהְלֵי אֶל-פְּנֵי הַסֵּלַע וַיֹּאמְרוּ לָהֶם: שְׂמַעוּ-נָא הַמַּרְיָם הַזֶּה-הַסֵּלַע הַזֶּה נֹצֵא לָכֶם מַיִם? וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ וַיַּךְ אֶת-הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעַמַיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים... וַיֹּאמְרוּ ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאַל-אַהֲרֹן: יַעַן לֹא-הָאָמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקִּהְלֵי הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם. הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר-רָבוּ... אֶת-ה' וַיִּקְדַּשׁ בָּם (כ:ב-יג).

כשהעם ביקש מים, היה על משה לומר בפשטות 'אתפלל אל ה' ותקבלו מים', כפי שעשה פעמים רבות במשך ארבעים השנים. לדוגמה, קודם קריעת ים סוף (שמ' יד:י-יד):

וַיֵּצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מַצְרִיִּים נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'. וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הַמִּבְּלִי אֵינִי קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתֶּנּוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר... כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמָּתְנֵנוּ בַּמִּדְבָּר. וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הַתִּיַּצְבוּ וַיִּירָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם... ה' יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרָשׁוּן.

וכן במרה, כאשר לא היה לעם מים לשתות (שמ' טו:כב-כה):

וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַר שׁוֹר וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם. וַיִּבְאוּ מֵרְתָה וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מַיִם מִמֶּרְהָ כִּי מָרִים הֵם... וַיִּלְנֻוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִּשְׁתָּה? וַיִּצְעַק אֶל ה' וַיֹּרְהוּ ה' עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם, שָׁם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ.

ואילו בפרשתנו תגובת משה הייתה "וַיִּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקִּהְלֵי אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם". משה ואהרון ברחו מפני בני ישראל, ונוצר רושם שהם פחדו מהעם. כביכול אין בידי הקב"ה להושיע. תגובת ה' הייתה בהתאם: "וַיֹּאמְרוּ ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאַל-אַהֲרֹן יַעַן לֹא-הָאָמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקִּהְלֵי הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם". הבריחה שלכם כביכול הראתה לישראל חוסר אמונה מצדכם. למנהיג אסור לפחד מהעם, ולכן אינכם יכולים להמשיך בהנהגה: "לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקִּהְלֵי הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם". בכל המהלך הזה היה שותף גם אהרון, לפיכך נזכר הוא עם משה.

דבר דומה אירע לשאול ולדוד. שאול חטא בחטא של רחמים: "וַיִּחַמַּל שְׂאוּל וְהָעָם עַל אֲגַג וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבָּקָר" (שמו"א טו:ט). אף שזה מעשה יהודי, הקב"ה לא היה מוכן לסלוח לשאול וקרע ממנו את הממלכה. ואילו לדוד, שחטא חטאים כבדים ביותר, סלח הקב"ה ולא קרע ממנו את הממלכה, הכיצד? ! כמובן, יש לכך פירושים והסברים רבים, ונביא רק אחד מהם: הממלכה נקרעה מעם שאול לא רק בגלל החטא, אלא מפני שאמר: "יָרַאתִי אֶת-הָעָם וְאֲשַׁמַּע בְּקוֹלָם" (שם כד). לדעתי, גם משה וגם אהרון הודרו מהנהגה כיוון שברחו לתוך אוהל מועד כשביקש העם מים, ולא הפגינו מנהיגות ראויה.

ד"ר אפרים יצחקי

פתח תקוה

² עיינו במאמרים שהתפרסמו בנושא זה בדף השבועי לפרשת חוקת בשנים תשנ"ח (מס' 243); תשס"ג (מס' 503); תשס"ה (מס' 607); תשס"ז (מס' 709); תשע"ז (מס' 866).